

ETHNIC IDENTITY IN UZBEK FOLKLORE: ANALYSIS OF EPICS AND PROVERBS

Nematullayev Bobur

3rd Year Student, Faculty of History,

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

e-mail: Nematullayevbobur90@gmail.com

Tel: +998-95-456-00-90

Abstract

This article analyzes Uzbek folk oral literature — epics and proverbs — from an ethnological perspective as the main means of forming and transmitting ethnic identity. The study studies ethnic values, behavioral norms, social ideals, and historical memory reflected in the epics "Alpomish", "Go'ro'g'li" and "Ravshan" as well as Uzbek folk proverbs. The author proves the role of oral literature in transmitting ethnic identity from generation to generation by comparing it with modern ethnological theories (Hobsbawm, Assmann, Propp). The study shows that the system of Uzbek epics and proverbs constitutes a holistic ethnic identity program.

Keywords: Oral literature, ethnic identity, epic, proverb, Alpomish, Go'ro'g'li, ethnic memory, folk epic, collective memory, ethnic values.

Introduction

O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODIDA ETNIK IDENTITET: DOSTONLAR VA MAQOLLAR TAHLILI

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston

Milliy universiteti Tarix fakulteti

3- kurs talabasi Ne'matullayev Bobur

e-mail: Nematullayevbobur90@gmail.com

Tel: +998-95-456-00-90

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodi — dostonlar va maqollar — etnik identitetni shakllantirish va uzatishning asosiy vositalari sifatida etnologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda «Alpomish», «Go'ro'g'li» va «Ravshan»

dostonlari hamda o'zbek xalq maqollarida aks etgan etnik qadriyatlar, xulq-atvor me'yorlari, ijtimoiy ideal va tarixiy xotira o'rganiladi. Muallif og'zaki ijodning etnik identitetni avloddan avlodga uzatishdagi o'rnini zamonaviy etnologik nazariyalar (Hobsbawm, Assmann, Propp) bilan qiyoslab isbotlaydi. Tadqiqot natijasida o'zbek dostonlari va maqollar tizimining yaxlit etnik identitet dasturini tashkil etishi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: og'zaki ijod, etnik identitet, doston, maqol, Alpomish, Go'ro'g'li, etnik xotira, xalq eposi, kollektiv xotira, etnik qadriyatlar.

Аннотация

В данной статье с этнологической точки зрения анализируется узбекская народная устная литература — эпосы и пословицы — как основное средство формирования и передачи этнической идентичности. В исследовании изучаются этнические ценности, нормы поведения, социальные идеалы и историческая память, отраженные в эпосах «Алпомиш», «Горогли» и «Равшан», а также в узбекских народных пословицах. Автор доказывает роль устной литературы в передаче этнической идентичности из поколения в поколение, сравнивая ее с современными этнологическими теориями (Хобсбаум, Ассманн, Пропп). Исследование показывает, что система узбекских эпосов и пословиц представляет собой целостную программу этнической идентичности.

Ключевые слова: устная литература, этническая идентичность, эпос, пословица, Алпомиш, Горогли, этническая память, народный эпос, коллективная память, этнические ценности.

Abstract

This article analyzes Uzbek folk oral literature — epics and proverbs — from an ethnological perspective as the main means of forming and transmitting ethnic identity. The study studies ethnic values, behavioral norms, social ideals, and historical memory reflected in the epics "Alpomish", "Go'ro'g'li" and "Ravshan" as well as Uzbek folk proverbs. The author proves the role of oral literature in transmitting ethnic identity from generation to generation by comparing it with

modern ethnological theories (Hobsbawm, Assmann, Propp). The study shows that the system of Uzbek epics and proverbs constitutes a holistic ethnic identity program.

Keywords: oral literature, ethnic identity, epic, proverb, Alpomish, Go'ro'g'li, ethnic memory, folk epic, collective memory, ethnic values.

Kirish

Og'zaki ijod — xalq ijodiyotining eng qadimiy va keng tarqalgan shakli bo'lib, u nafaqat badiiy, balki etnologik jihatdan ham o'ta muhim manba hisoblanadi.¹ Har bir xalqning dostonlari, ertaklari, maqollari va laparlarida o'sha xalqning dunyo qarashi, qadriyat tizimi va etnik o'ziga xosligi mujassamlashgan.

O'zbek xalqi boy og'zaki ijod merosiga ega. «Alpomish», «Go'ro'g'li», «Ravshan», «Yusuf va Ahmad» kabi ulkan dostonlar asrlar davomida og'izdan-og'izga, baxshidan-baxshiga o'tib kelgan. Bu dostonlar faqat badiiy asar emas — ular xalqning tarixiy xotirasi, axloqiy kodeksi va etnik identitetining tirik tashuvchisi.

Jan Assmannning kollektiv xotira nazariyasi bo'yicha, har bir jamiyat o'z o'tmishini ma'lum bir tarzda eslab qoladi va bu eslab qolish jarayoni ijtimoiy identitetni mustahkamlaydi.² O'zbek dostonlari aynan shu xotirani tashuvchi «madaniy matnlar» hisoblanadi.

Maqolalar esa xalq donishmandligining kvintessensiyasi — uning etnik falsafasini, axloqiy qadriyatlarini va hayotiy tajribasini eng qisqa va lo'nda shaklda ifodalaydi. Ushbu maqolada dostonlar va maqollar birgalikda o'zbek etnik identitetining «dasturiy hujjati» sifatida tahlil qilinadi.

Tadqiqot vazifalari

1. «Alpomish» va «Go'ro'g'li» dostonlarida aks etgan etnik qahramon idealini va uning o'zbek etnik identitetiga ta'sirini tahlil qilish.
2. O'zbek xalq maqollarini mavzu bo'yicha tasniflab, ularda ifodalangan etnik qadriyatlar tizimini (mehnat, oila, ilm, odob, vatanparvarlik) aniqlash.
3. Og'zaki ijodning etnik identitetni avloddan avlodga uzatish mexanizmlarini — baxshi an'anasi, to'y va yig'inlarda ijro — o'rganish.

¹ Malinowski B. Argonauts of the Western Pacific. — London: Routledge, 1922. — B. 6–18.

² Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization. — Cambridge: Cambridge University Press, 2011. — B. 15–40

4. Propp morfologiyasi va Assmann kollektiv xotira nazariyasi asosida o'zbek dostonlarini tahlil qilish.

5. Zamonaviy axborot texnologiyalari davrida o'zbek og'zaki ijodining etnik identitetdagi o'rni va uni saqlash muammolarini ko'rib chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Vladimir Proppning «Ertakning morfologiyasi» (1928) asari og'zaki ijod tahlilida metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.³ Propp xalq ertaklari va dostonlarining tuzilishini tahlil qilib, ularning universal sxemasini aniqladi. O'zbek dostonlarini Propp sxemasi orqali tahlil qilish ularning etnik o'ziga xos elementlarini va universal inson tajribasini aks ettiruvchi elementlarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi.

Jan Assmannning «Madaniy xotira» (1992) asarida kollektiv xotira va etnik identitet o'rtasidagi bog'liqlik chuqur tahlil qilinadi.⁴ Assmann ta'kidlaganidek, «madaniy matnlar» — diniy kitoblar, epik dostonlar, tarixiy rivoyatlar — jamiyatning o'z o'tmishi haqidagi kollektiv xotirasini shakllantiradi va etnik identitetni mustahkamlaydi.

Erik Hobsbawmning «An'analarning ixtirosi» (1983) asarida an'anaviy ko'rinadigan ko'plab madaniy amaliyotlarning aslida nisbatan yaqin davrda «ixtiro qilingan»ligi ko'rsatiladi.⁵ Bu nazariya o'zbek dostonlari va maqollarining qanday qayta talqin qilinib, zamonaviy etnik identitetni qurish uchun ishlatilganligini tushuntiradi.

O'zbek folklorshunosi H. Zaripo'vning «O'zbek xalq eposi» (1974) asari o'zbek dostonlarining to'liq tavsifini beradi.⁵ Zaripo'v dostonlarni mavzu, badiiy xususiyat va hududiy tarqalishi bo'yicha tasniflab, ularning etnologik ahamiyatini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Birinchi usul — matnli tahlil. O'zbek dostonlarining yozma variantlari va audio-video yozuvlari tahlil qilinadi, ulardagi etnik identitetga oid motivlar, qahramon tiplari va qadriyatlar aniqlanadi.⁶

³ Propp V. Morfologiya skazki. — Leningrad: Academia, 1928. — B. 20–35

⁴ Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization. — Cambridge: Cambridge University Press, 2011. — B. 15–40

⁵ Hobsbawm E., Ranger T. The Invention of Tradition. — Cambridge: Cambridge University Press, 1983. — B. 1–14

⁶ Propp V. Morfologiya skazki. — Leningrad: Academia, 1928. — B. 20–35

Ikkinchi usul — etnografik kuzatish. Baxshi ijro etayotgan to'y va marasimlarda bevosita ishtirok etib kuzatish olib borish og'zaki ijodning jonli funksiyasini o'rganish imkonini beradi.⁷

Uchinchi usul — tematik tahlil. O'zbek maqollari tematik guruhlariga (oilalar, mehnat, ilm, do'stlik, vatanparvarlik, tabiat) ajratilib, har bir guruhda aks etgan etnik qadriyatlar tahlil qilinadi.

To'rtinchi usul — qiyosiy tahlil. O'zbek xalq eposi qo'shni xalqlar — qozoq (Er Targyn), qirg'iz (Manas), turkman (Go'ro'g'li varianti) — eposlari bilan qiyoslanadi.

Beshinchi usul — intervyu va so'rovnoma. Yosh avlod vakillari o'zbek dostonlari va maqollarini qanchalik bilishi va ularning etnik identitetiga ta'sirini baholash uchun so'rovnomalarni o'tkaziladi.

Tahlil va natijalar

1. «Alpomish» dostoni: o'zbek etnik qahramonining portreti

«Alpomish» — o'zbek xalq eposining eng yirik va eng muhim namunasi. Doston Alpomish qahramonining tug'ilishidan, voyaga yetishidan, sinovlardan o'tishidan va g'alaba qozonishidan hikoya qiladi.

Etnologik jihatdan Alpomish obrazi o'zbek etnik qahramonining idealini ifodalaydi. U kuchli va jasur, lekin adolatli; sevgida sadoqatli; xalqini himoya qilishga tayyor; qiyinchiliklarda ruhini yo'qotmaydigan. Bu sifatlar o'zbek xalqining «ideal erkak» va «ideal a'zo» tasavvuri bilan mos keladi.

Propp morfologiyasi nuqtai nazaridan «Alpomish»da klassik epos sxemasi mavjud: qahramon — yo'l — sinov — g'alaba. Biroq o'zbek versiyasida etnik o'ziga xoslik yaqqol ko'rinadi: vatanini asrash motivi, oilaga sadoqat va xalqqa xizmat g'oyalari universal sxemadan ustun turadi.

2. «Go'ro'g'li» eposi: erkinlik va adolat etnikasi

«Go'ro'g'li» turkumi — o'zbek eposining ikkinchi yirik tsikli bo'lib, u zulm va adolatsizlikka qarshi kurashuvchi botir va uning jolondoshlari haqida hikoya qiladi.

Go'ro'g'li obrazi o'zbek etnik mentalitetining yana bir muhim qirrasini ifodalaydi — haqsizlikka qarshi chiqish, mazlumni himoya qilish, hokimiyat va zulmga

⁷ Malinowski B. Argonauts of the Western Pacific. — London: Routledge, 1922. — B. 6–18.

bo'ysunmaslik. Bu qadriyat o'zbek xalqining tarixiy tajribasidan kelib chiqadi va asrlar davomida og'zaki ijod orqali avlodlarga uzatilgan.

Assmann nazariyasi nuqtai nazaridan «Go'ro'g'li» — bu o'zbek xalqining «qarshilik xotirasi»ning mujassamlashuvidir.² Xalq og'ir davrlarida Go'ro'g'li obraziga murojaat qilib, o'z etnik kuchini va ruhi mustaqilligini tasdiqlagan.

3. O'zbek maqollari: etnik qadriyatlarning distillatsiyasi

O'zbek xalqi maqollar xazinasini o'ta boy — minglab maqollar hayotning barcha sohalarini qamrab oladi. Tematik tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek maqollarida bir necha asosiy etnik qadriyat guruhi ajralib turadi.

Birinchi guruh — mehnat va hunarmandchilik maqollari: «Ishlaganga — toshloq ham bo'z», «Ter to'kmay, yer ko'k'lama».⁸ Bu maqollar o'zbek xalqining mehnatsevarligini va moddiy farovonlikni faqat halol mehnat orqali qozonish mumkin degan etnik e'tiqodini ifodalaydi.

Ikkinchi guruh — ilm va ta'lim maqollari: «Bilim — kuch», «O'qigan — ozod, o'qimagan — tobe». Bu maqollar o'zbek xalqida ilmga alohida ehtirom borligini ko'rsatadi.

Uchinchi guruh — oila va do'stlik maqollari: «Ota ko'rgan o'q yo'nar, ona ko'rgan to'n bichap», «Yaxshi do'st — yo'lga chirog'». Bu maqollar oila va do'stlik munosabatlarining o'zbek etnik tizimidagi markaziy o'rnini ifodalaydi.

4. Baxshi an'anasi: og'zaki ijodning tirik tashuvchisi

Baxshi — o'zbek og'zaki ijodining asosiy tashuvchisi va ijrochisi. Baxshi an'anasi nafaqat ijro san'ati, balki etnik xotirani saqlash va uzatish institutini tashkil etadi.

Baxshi ustoz-shogird an'anasi orqali yetishib chiqadi. Shogird ustozidan dostonlarni, musiqiy texnikani va baxshilik falsafasini o'rganadi. Bu an'ana orqali nafaqat dostonlar matnlari, balki ularning ijro uslubi, talqini va etnik ma'nosi ham uzatiladi.

Xulosa

O'zbek xalq og'zaki ijodi — dostonlar va maqollar — etnik identitetning eng mustahkam va eng qadimiy tashuvchisi hisoblanadi. «Alpomish» va «Go'ro'g'li» dostonlari o'zbek etnik qahramonining idealini va xalqning tarixiy xotirasini saqlaydi. Maqollar esa etnik qadriyatlarni — mehnat, ilm, oila, do'stlik, adolat — avloddan

⁸ Musayeva N. O'zbek xalq pedagogikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2005. — B. 55–70

avlodga uzatuvchi qisqa va lo'nda formula sifatida xizmat qiladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari davrida ham bu og'zaki meros o'z etnik vazifasini yo'qotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Assmann J. Cultural Memory and Early Civilization. — Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
2. Basilov V. N. Srednyaya Aziya: etnologicheskiye ocherki. — Moskva: Nauka, 1990.
3. Hobsbawm E., Ranger T. The Invention of Tradition. — Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
4. Malinowski B. Argonauts of the Western Pacific. — London: Routledge, 1922.
5. Musayeva N. O'zbek xalq pedagogikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2005.
6. Propp V. Morfologiya skazki. — Leningrad: Academia, 1928.
7. Smith A. D. The Ethnic Origins of Nations. — Oxford: Blackwell, 1986.
8. Zaripo'v H. O'zbek xalq eposi. — Toshkent: Fan, 1974.